

КОЗАЦЬКА ПЕДАГОГІКА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ОСВІТІ

Швидун В. М.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та спеціальної педагогіки
Комунального закладу вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради»
ORCID ID: 0000-0002-5450-9043

У статті проаналізовано становлення козацької педагогіки, виокремлено її найбільш ефективні елементи та обґрунтовано шляхи їх інтеграції у сучасну систему освіти України. У контексті дослідження військово-патріотичне виховання розглядається нами як історично детермінована форма виховної практики, що інтегрує соціально-економічний, політичний та культурно-духовний потенціал українського державотворення.

Констатовано, що деструкція ціннісно-сміслових орієнтирів у представників старших поколінь унеможливує трансляцію позитивного соціального досвіду нащадкам. Разом із системною кризою виховання в освітніх закладах, зокрема фрагментарністю виховних стратегій та дефіцитом сучасних технологій формування соціокультурної ідентичності й громадянської активності, це актуалізує необхідність інтеграції традицій козацького виховання як історично апробованої та ефективної педагогічної системи.

Визначальною культурно-історичною роллю українського козацтва стало формування автентичної національної системи освіти та виховання, елементи якої доцільно застосовувати в сучасній українській освіті, оскільки українська козацька педагогіка ґрунтувалася на засадах козацької філософії, лицарської моралі та демократичного устрою Січі. Як унікальний елемент національної освіти ця система впродовж століть акумулювала науково-педагогічний досвід, забезпечуючи виховання молоді в дусі патріотизму та безкомпромісної боротьби за державну незалежність,

Козацьке виховання детермінується як елітарний складник народної педагогіки, спрямований на формування у молоді патріотичної спрямованості, вольових якостей та лицарської етики. Сучасна екстраполяція козацьких виховних традицій в освітній процес вимагає системного дидактико-методичного супроводу, адаптованого до специфіки закладів освіти та актуальних суспільних запитів.

Ключові напрями козацького виховання сьогодні включають:

- формування системи цінностей та світогляду;
- дотримання етичних норм і професійного обов'язку;
- практичну військово-виучку;
- здатність до критичного аналізу суспільних процесів;
- свідому громадянську позицію;
- готовність до активної розбудови держави.

***Ключові слова:** козацька педагогіка, козацьке виховання, автентична національна система освіти, освітньо-виховні орієнтири.*

Shvidun V. M. Cossack pedagogy in modern Ukrainian education

This article analyzes the development of cossack pedagogy, identifies its most effective elements, and proposes ways to integrate them into Ukraine's modern education system. In the context of this study, military-patriotic education is viewed as a historically determined form of educational practice that integrates the socio-economic, political, and cultural-spiritual potential of Ukrainian statehood.

It is noted that the erosion of value-based and meaningful reference points among older generations makes it impossible to pass on positive social experience to future generations. Together with the systemic crisis in education within educational institutions—specifically, the fragmentation of educational strategies and the lack of modern technologies for shaping sociocultural identity and civic engagement – this highlights the need to integrate the traditions of cossack education as a historically proven and effective pedagogical system.

The ukrainian cossacks played a pivotal cultural and historical role in shaping an authentic national system of education and upbringing, elements of which are worth applying in modern Ukrainian education, as ukrainian cossack pedagogy was based on the principles of cossack philosophy, chivalric ethics, and the democratic structure of the Sich. As a unique element of national education, this system accumulated scientific and pedagogical experience over the centuries, ensuring the upbringing of youth in the spirit of patriotism and an uncompromising struggle for national independence.

Cossack education is defined as an elite component of folk pedagogy, aimed at fostering a patriotic orientation, strong-willed qualities, and chivalric ethics in young people. The modern application of cossack educational traditions to the educational process requires systematic didactic and methodological support, adapted to the specific characteristics of educational institutions and current societal demands.

The key areas of cossack education today include:

- *the development of a value system and worldview;*
- *adherence to ethical standards and professional duty;*
- *practical military training;*
- *the ability to critically analyze social processes;*
- *a conscious civic stance;*
- *a commitment to actively building the nation.*

Keywords: *Cossack pedagogy, Cossack education, authentic national education system, educational and upbringing guidelines.*

Вступ. У контексті сучасних освітніх трансформацій та глобальних суспільних викликів особливої ваги набуває наукове обґрунтування та практична реалізація системи патріотичного виховання молоді. Формування національно свідомого покоління, що ґрунтується на засадах історичної наступності, духовних цінностей та готовності до захисту державного суверенітету України, визначено як стратегічний пріоритет розвитку країни.

Це зумовлює необхідність імплементації положень Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [2] та «Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках», затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2023 р. № 1322 [3].

Реалізація вказаних та інших нормативно-правових актів вимагає від науково-педагогічної спільноти концептуального переосмислення змістових характеристик, методів та форм національно-патріотичного виховання.

Методи та методики дослідження. У процесі дослідження можливостей використання основ козацької педагогіки у контексті реалізації основних положень Нової української школи для соціалізації молоді та розвитку їхніх лідерських компетентностей використано широкий спектр наукових і методичних джерел. Зокрема, у працях Ю. Руденко проаналізовано систему виховання від витоків до сучасності, що дало змогу обґрунтувати роль та значення історичних виховних традицій на формування та розвиток компетентностей сучасних здобу-

вачів освіти, показано козацьку педагогіку як цілісну систему принципів і методів. В. Берека, І. Гіджеліцький, Н. Орловська узагальнюють практичний досвід упровадження козацького гарту. Дослідження О. Шнайдрок ознайомлюють із практичними рекомендаціями щодо форм і методів виховної роботи, а П. Кононенко аналізує інтеграцію традицій козацької педагогіки у сучасний освітній простір.

На окрему увагу заслуговує дослідження В. Гаврилюка, у якому здійснено аналіз адаптації ідей козацької педагогіки до викликів сьогодення.

Методологічну основу дослідження становили теоретичні методи (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення) – для опрацювання наукової та методичної літератури, визначення концептуальних засад інтеграції ключових аспектів козацької педагогіки; системно-структурований підхід – для визначення взаємозв'язків між компонентами виховної системи; педагогічне моделювання – для обґрунтування шляхів інтеграції елементів козацької педагогіки в практичну діяльність сучасних закладів освіти; узагальнення передового педагогічного досвіду – для виокремлення найбільш ефективних форм і методів організації виховної роботи.

Таким чином, використані матеріали й методи дослідження дали змогу комплексно розглянути проблему застосування здобутків козацької педагогіки в сучасній українській освіті.

Метою статті є виокремлення найбільш ефективних елементів козацької педагогіки та обґрунтування шляхів їх інтеграції у сучасну систему освіти України в контексті патріотичного виховання молоді.

Результати. Упродовж віків саме козацтво виступало потужним осередком духовного єднання українства. Ця славетна епоха виплекала унікальну систему цінностей, що стала справжнім вінцем нашої культури. Козацька звитяга – це не лише військова доблесть, а й невичерпне джерело національного духу та натхнення у прагненні до волі. Жодна інша подія в нашому літописі не мала настільки визначного впливу на долю України.

У сучасних умовах екзистенційних зовнішніх загроз державній цілісності та трансформаційних соціально-економічних процесів інтеграція зазначених традицій в освітній простір стає стратегічним завданням.

Даний педагогічний феномен відображає духовну автентичність нації та має стати базисом сучасної освітньої системи. Необхідність інтеграції козацької педагогіки зумовлена потребою корекції ціннісних орієнтацій молоді та подоланням деформацій у розумінні патріотизму. Фундаментальні засади козацького виховання: гуманізм, демократизм та етнопедагогічні ідеї виступають дієвим інструментом формування волелюбної та національно свідомої особистості.

У контексті даного дослідження військово-патріотичне виховання розглядається нами як історично детермінована форма виховної практики, що інтегрує соціально-економічний, політичний та культурно-духовний потенціал українського державотворення. Ця багаторівнева система охоплює ідеологічні, організаційно-педагогічні та нормативно-програмні компоненти, спрямовані на реалізацію стратегічних, суспільних запитів. Концептуальну основу такої практики становлять національні архетипи – образи святих воїнів: Архангела Михаїла, Юрія Змієборця, народного героя козака Мамаю.

Трансформація військових станів – від княжих дружинників до січових стрільців у духовні символи забезпечує тяглість державотворчих традицій та звитяжних ідеалів українського народу [5; 8].

Поділяючи позицію В. Гаврилюка, доцільно констатувати, що деструкція ціннісно-сміслових орієнтирів у представників старших поколінь унеможливує трансляцію позитивного соціального досвіду нащадкам.

Разом із системною кризою виховання в освітніх закладах, зокрема фрагментарністю виховних стратегій та дефіцитом сучасних технологій формування соціокультурної ідентичності й громадянської активності, це актуалізує необхідність інтеграції традицій козацького виховання як історично апробованої та ефективної педагогічної системи [1].

Українське козацтво розглядається як фундаментальна історична спільнота, що репрезентує етнонаціональний характер, вітальні сили та соціокультурні традиції українського народу. У науковому дискурсі козацтво виступає символом національної життєздатності та демократичного вектора розвитку України в європейському геополітичному просторі [4; 7].

Відзначимо, що визначальною культурно-історичною роллю українського козацтва стало формування автентичної національної системи освіти та виховання. Структура цієї системи охоплювала мережу січових, сотенних і полкових шкіл, а також передбачала чотирирівневу модель козацько-лицарської підготовки – від сімейного виховання до здобуття вищої освіти у провідних вітчизняних колегіумах, академіях (Острозькій, Києво-Могилянській) та європейських університетах. Кінцевим етапом ставало практичне військово-патріотичне загартування в умовах Запорізької Січі. Генезис цих освітньо-виховних традицій ґрунтувався на морально-етичних засадах Київської Русі, які в період українського Відродження та Козаччини трансформувалися у цілісну інституціоналізовану систему, інтегровану в усі сфери життєдіяльності суспільства.

Відповідно до поглядів Ю. Руденка, зауважимо, що початковий етап українського Відродження ознаменувався кристалізацією специфічних освітньо-виховних орієнтирів, методів та ідеалів козацтва. Ці напрацювання, що суттєво відрізнялися від тогочасної народної та шкільної педагогіки, згодом трансформувалися в автентичну систему – українську козацьку педагогіку [4].

Її становлення ґрунтувалося на засадах козацької філософії, лицарської моралі та демократичного устрою Січі. Як унікальний елемент національної освіти ця система впродовж століть акумулювала науково-педагогічний досвід, забезпечуючи виховання

молоді в дусі патріотизму та безкомпромісної боротьби за державну незалежність.

У цьому контексті козацьке виховання детермінується як елітарний складник народної педагогіки, спрямований на формування у молоді патріотичної спрямованості, вольових якостей та лицарської етики. Сучасна екстраполяція козацьких виховних традицій в освітній процес вимагає системного дидактико-методичного супроводу, адаптованого до специфіки закладів освіти та актуальних суспільних запитів [4].

Телеологічний вектор козацького виховання полягає у становленні особистості громадянина-патріота, наділеного високим рівнем духовності та готовністю до захисту суверенітету держави.

Фундаментальні завдання козацького виховання в сучасній педагогічній системі охоплюють:

- світоглядно-ціннісний складник – інтеріоризацію молоддю козацьких ідеалів, національних та універсальних духовних цінностей, що формують цілісну особистість;

- етико-деонтологічний аспект – виховання високих морально-етичних якостей, патріотичної свідомості, гуманістичних орієнтирів та соціальної емпатії;

- військово-прикладну підготовку – розвиток фізичної витривалості та готовності до захисту суверенітету держави й національних інтересів;

- соціально-критичну позицію – формування стійкої нетерпимості до антигуманних проявів та розвиток здатності до активної протидії деструктивним суспільним явищам;

- громадянську відповідальність – утвердження пріоритету національних і державних інтересів над особистими, виховання альтруїстичної спрямованості особистості;

- державотворчий потенціал – підготовку компетентних громадян, здатних до розбудови національної економіки та культури відповідно до світових стандартів.

Для здобувачів освіти середнього та старшого шкільного віку актуальним є перехід від репродуктивного засвоєння знань до самостійної дослідницької діяльності у сфері вітчизняної історії. У даному контексті роль педагога трансформується у фасилітатора, який здійснює координаційну та консультативну підтримку пошукових процесів.

Згідно з концепцією О. Шнайдрок, ефективною формою реалізації такого підходу є створення в закладах освіти «Дитячих козацьких республік» [6].

Уважаємо, що їхню діяльність доцільно спрямовувати на:

- популяризацію знань про генезу та еволюцію національно-визвольного руху, а також роль козацтва в захисті суверенітету України;

- комплексне дослідження етапів формування козацтва, зокрема в періоди правління П. Сагайдачного, Б. Хмельницького, І. Мазепи;

- критичний аналіз біографій та стратегічної спадщини видатних військових і політичних діячів;

- інтеграцію козацьких традицій у сучасний освітній простір;

- науково-пошукову роботу зі збору, систематизації та поширення етнокультурної спадщини (фольклору).

Висновки. Таким чином, розглянувши питання козацької педагогіки в сучасній українській освіті, ми дійшли певних висновків. Військово-патріотичне виховання розглядається нами як історично детермінована форма виховної практики, що інтегрує соціально-економічний, політичний та культурно-духовний потенціал українського державотворення. Українське козацтво розуміємо як фундаментальну історичну спільноту, що репрезентує етнонаціональний характер, вітальні сили та соціокультурні традиції українського народу.

Визначальною культурно-історичною роллю українського козацтва стало формування автентичної національної системи освіти та виховання, елементи якої доцільно інтегрувати в сучасну систему освіти України у контексті патріотичного виховання молоді.

Сучасна система козацького гарту спрямована на розвиток:

- духовності та ідейних переконань;
- моральної відповідальності й честі;
- навичок захисту Батьківщини;
- незалежного мислення та стійкості до маніпуляцій;

- відданості суспільним інтересам;
- лідерських якостей для державного будівництва.

Подальші дослідження будуть спрямовані на національно-патріотичне виховання в умовах війни: розроблення методик формування

психологічної стійкості, готовності до захисту Батьківщини та вивчення військових традицій як основи сучасного українського війська.

Список використаних джерел

1. Гаврилюк В. Козацьке виховання та засоби його актуалізації в умовах освітніх змін і суспільних викликів. Народна освіта. 2020. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5455 (дата звернення: 16.02.2026).
2. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення: 16.02.2026).
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2023 р. № 1322 «Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.02.2026).
4. Руденко Ю. Д. Українська козацька педагогіка: витоки, духовні цінності, сучасність : навчальний посібник. Київ : МАУП, 2007. 342 с.
5. Фігурний Ю. Історичні витоки українського лицарства: розвиток козацької традиційної культури та національне військове мистецтво в українському вимірі. Київ : Стило, 2004. 308 с.
6. Шнайдрок О. В. Засоби козацької педагогіки у сучасному закладі освіти. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/0100ae4n-8b9b.docx.html> (дата звернення: 17.02.2026).
7. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків : у 3-х т. Київ : Наукова думка, 1990. Т. 1. 320 с.
8. Ягулов В. В. Військове виховання: історія, теорія і методика : навчальний посібник. Київ : Graphic&Design, 2000. 560 с.

References

1. Havryliuk, V. (2020). Kozatske vykhovannia ta zasoby yoho aktualizatsii v umovakh osvitnikh zmin i suspilnykh vyklykiv. [Cossack education and resources for its implementation in the context of educational changes and social challenges] Narodna osvita: elektron. nauk. fakhove vyd. 2020. Retrieved from: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5455 (data zvernennia: 16.02.2026). [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrainy (2022) "Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti" ["On the basic principles of state policy in the sphere of tablishing ukrainian national and civic identity"]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (data zvernennia: 16.02.2026). [in Ukrainian].
3. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15 hrudnia 2023 r. № 1322 "Pro skhvalennia Stratehii utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti na period do 2030 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2023–2025 rokakh" ["On the approval of the Strategy for the affirmation of Ukrainian national and civic identity for the period up to 2030 and the approval of the operational plan of measures for its implementation in 2023–2025"]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-%D0%BF#Text> (data zvernennia: 17.02.2026). [in Ukrainian].
4. Rudenko, Yu. D. (2007). Ukrainska kozatska pedahohika : vytoky, dukhovni tsinnosti, suchasnist [Ukrainian Cossack pedagogy: origins, spiritual values, modernity]. Kyiv: MAUP, 2007. 342 s. [in Ukrainian].
5. Fihurnyi, Yu. (2004). Istorychni vytoky ukrainskoho lytsarstva : rozvytok kozatskoi tradytsiinoi kultury ta natsionalne viiskove mystetstvo v ukrainskomu vymiri. [The historical origins of Ukrainian knighthood: the development of traditional Cossack culture and national military art in the Ukrainian context] Kyiv: Vydavnychiy dim "Stylos", 2004. 308 s. [in Ukrainian].
6. Shnaidruk, O. V. Zasoby kozatskoi pedahohiky u suchasnomu zakladi osvity [Methods of cossack pedagogy in modern educational institutions]. Retrieved from: <https://vseosvita.ua/library/embed/0100ae4n-8b9b.docx.html> (data zvernennia: 17.02.2026). [in Ukrainian].
7. Iavornytskyi, D. I. (1990). Istoriia zaporozkykh kozakiv [The history of the zaporozhian cossacks]: u 3-kh tomakh / Kyiv, Naukova dumka, 1990. T. 1. 320 s. [in Ukrainian].
8. Iahulov, V. V. (2000). Viiskove vykhovannia : istoriia, teoriia i metodyka [Military education: history, theory, and methodology]: navch. posib. / Kyiv: "Graphic&Design", 2000. 560 s. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 25.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 13.05.2026